

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

CURRENT TRENDS IN THE LEGAL REGULATION OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE

Кузьміна М.М., к.ю.н.,
доцент кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню актуальної нині теми останніх тенденцій та проблем розвитку відновлювальної енергетики в Україні. Зарубіжний досвід показує, що для розвитку відновлювальної енергетики необхідна державна підтримка її економічного розвитку на інноваційній основі. У статті проаналізовані засоби стимулювання відновлювальної енергетики, що ефективно використовуються в зарубіжних країнах, а саме: «зелений» тариф, квоти на купівлю визначеного обсягу енергії з відновлюваних джерел, надбавки, гранти і дотації, зелені сертифікати, податкові пільги та пільгові кредити, зелені аукціони.

Проаналізовані зміни в законодавстві, що відбулися в 2020 році. Так, значно скорочується розмір «зеленого» тарифу, що був єдиним дієвим засобом стимулювання розвитку відновлювальних джерел в Україні донині. Зазначено, що законодавець не пропонує альтернативних засобів стимулювання, хоча їх перелік, з огляду на досвід зарубіжних країн, досить розгалужений. Такий розвиток подій загрожує повним припиненням розвитку відновлювальної енергетики в Україні.

Міжнародне право вкрай негативно ставиться до ретроспективних змін, тому є великий ризик несприятливого економічного ефекту від зниження «зеленого» тарифу шляхом ініціювання великої кількості інвестиційних арбітражів та судових розглядів.

Зменшення «зеленого» тарифу без застосування додаткового механізму правового регулювання стимулювання відновлювальної енергетики порушує положення законодавства щодо недобросовісної конкуренції на енергетичному ринку та встановлює переваги для певної частини суб'єктів господарювання, а саме для суб'єктів традиційної енергетики, тобто Україна повертається на кілька років назад, що загрожує енергетичній безпеці країни.

З метою покращення ситуації та уникнення загрози знищення відновлювальної енергетики в Україні необхідно створити ефективний механізм правового регулювання шляхом встановлення податків на викиди, преференцій для виробників відновлювальної енергетики, обмежень та додаткових зборів на традиційні види генерації, наприклад, екологічних податків («зелених» облігацій, наприклад). Крім того, важливим є подальший розвиток інститутів спільного, венчурного інвестування, а також енергетичної кооперації.

Ключові слова: відновлювальна енергетика, засоби стимулювання, зелений тариф, інвестування відновлювальної енергетики, енергетичний кооператив.

The article is devoted to the current topic on the latest trends and problems in the development of renewable energy in Ukraine. Foreign experience shows that the development of renewable energy requires state support for its economic development on an innovative basis. The article analyzes the means of stimulating renewable energy that are effectively used in foreign countries, namely: "green" tariff, quotas for the purchase of a certain amount of energy from renewable sources, allowances, grants and subsidies, green certificates, tax benefits and soft loans, green auctions.

The changes in the legislation that took place in 2020 are analyzed. Thus, the size of the "green" tariff, which was the only effective means of stimulating the development of renewable energy sources in Ukraine to date, is significantly reduced. It is noted that the legislator does not offer alternative means of incentives, although their list, given the experience of foreign countries is quite extensive. Such developments threaten to completely stop the development of renewable energy in Ukraine.

International law is extremely negative about retrospective changes, so there is a high risk of adverse economic effects from reducing the "green" tariff by initiating a large number of investment arbitrations and litigation.

Reduction of the "green" tariff without the application of an additional mechanism of legal regulation of stimulating renewable energy violates the provisions of the legislation on unfair competition in the energy market and establishes advantages for a certain part of economic entities, namely for traditional energy entities, it Ukraine goes back several years that threatens the country's energy security.

Reduction of the "green" tariff without the application of an additional mechanism of legal regulation of stimulating renewable energy violates the provisions of the legislation on unfair competition in the energy market and establishes advantages for a certain part of economic entities, namely for traditional energy entities, it Ukraine goes back several years that threatens the country's energy security.

In order to improve the situation and avoid the threat of destruction of renewable energy in Ukraine, it is necessary to create an effective legal regulation mechanism by setting emissions taxes, preferences for renewable energy producers, restrictions and additional fees for traditional generation, such as environmental taxes (green) bonds, example). In addition, the further development of joint venture and venture capital institutions, as well as energy cooperation, is important.

Key words: renewable energy, incentives, green tariff, renewable energy investment, energy cooperative.

ЄС встановлює амбітні цілі щодо енергетичного переходу на відновлювальні джерела енергії (до 2030 року їх частка має становити 32% в загальному енергобалансі). Один з останніх програмних документів «Чиста енергія для всіх європейців» визначає три основні принципи, яким мають відповідати програми підтримки розвитку відновлювальної енергетики: конкурентоспроможність, недискримінаційність та економічна ефективність.

Як показує зарубіжний досвід, найбільш поширеною формою фінансування проєктів відновлювальної енергетики є державна підтримка економічного розвитку відновлювальної енергетики на інноваційній основі, що передбачає застосування як прямих методів регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства, так

і непрямих методів регулювання – податкових, митних засобів підтримки тощо. Розглянемо основні засоби стимулювання:

1) «зелений» тариф – це гарантії держави виробникам, що енергія, вироблена ними, буде придбана за вищими цінами, ніж у виробників традиційної енергії. Такий підхід дає змогу державі залучити в галузь приватних інвесторів. Однак фіксований «зелений» тариф не реагує на зміни в ціні виробництва, що призводить до неефективного використання коштів, а також погано поєднується з принципами вільного ринку;

2) квоти на купівлю визначеного обсягу енергії з відновлюваних джерел і штрафи на тих, хто не купує певну кількість «зеленої» електрики (у країнах, де весь ринок електроенергії – у приватних руках);

3) гранти та дотації. Наприклад, інвестиційні гранти на спорудження сонячної або гідроелектростанції чи іншого виду відновлювальних джерел енергії;

4) зелені сертифікати, або «відновлені облигації», змушують торговців електроенергією купити певну кількість «зеленої» електрики, інакше – штраф. Закуповувані ліміти щороку зростають. Виробники отримують їх за генеровану з відновлювальних джерел енергію та продають підприємствам, які зобов'язані дотримуватися певних квотних зобов'язань на використання «зеленої» енергії або викидів в атмосферу;

5) податкові пільги. У низці країн, наприклад у Чехії, виробники «зеленої» електроенергії також звільняються від сплати деяких податків, а в Нідерландах, Франції і Швеції споживачі всіх видів «чистої» енергії – від екологічних податків [1]. У США були встановлені податкові пільги (Tax Credits) для інвесторів у сфері відновлювальної енергетики у 30% до 2019 року;

6) пільгові кредити від держави;

7) зелені аукціони (тендери).

Загалом практика стимулювання в зарубіжних країнах свідчить, що якщо раніше розмір підтримки був адміністративно встановленим, тепер він визначається за принципами конкурентної та економічної доцільності. Надбавки та аукціони розраховані більшою мірою на великих виробників, тоді як невеликі станції досі можуть користуватися фіксованим тарифом. У Німеччині він продовжує діяти для станцій менш ніж 100 КВт, а у Франції – менш ніж 500 КВт.

За прикладом країн ЄС Україна планувала перехід на відновлювані джерела енергії та збільшення їх частки в енергобалансі країни до 25% в 2035 році. З 2008 року основною формою підтримки розвитку галузі був «зелений» тариф. Однак криза в країні призвела до невиплат за ставками «зеленого» тарифу. В 2019 році планувалося на зміну імперативно встановленому тарифу ввести такі форми стимулювання, як «зелені аукціони», що так і не було зроблено.

Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії є одним зі стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності держави». Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні – науково й економічно обґрунтовані та визначені відповідно до цього Закону напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень. Стратегічні пріоритетні напрями затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років.

Підготовка пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів та їх аналітичне обґрунтування здійснюються в рамках державних цільових програм прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України, що розробляються згідно із законами України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про державні цільові програми». Підготовка зазначених пропозицій здійснюється із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів. Подані центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, пропозиції стратегічних пріоритетних напрямів та їх обґрунтування схвалюються Кабінетом Міністрів України і подаються до Верховної Ради України у вигляді проектів законів до 1 березня передос-

тання року дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів.

Натомість у 2020 році прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» [2]. Суть закону полягає в такому: 1) для сонячних електростанцій потужністю понад 1 МВт, що були введені в експлуатацію до 2020 року, тариф пропонується урізати на 15%, потужністю до 1 МВт – на 10%; 2) «зелений» тариф для вітроелектростанцій, які були введені в експлуатацію до 2020 року і складаються з установок одиначною встановленою потужністю від 2 тисяч КВт та більше, зменшується на 7,5%; 3) для сонячних та вітряних електростанцій, введених в експлуатацію в 2020 році та пізніше, зниження становитиме ще 2,5% додатково; 4) у 2022 році виробники «зеленої енергетики» зобов'язуються нести фінансову відповідальність за небаланс своїх фактичних та акцептованих (прогнозних) графіків виробництва електроенергії. Розмір допустимої похибки прогнозування становитиме для ВЕС – 10%, для СЕС – 5%; 5) з 1 серпня 2020 року нові сонячні та вітряні електростанції потужністю понад 1 МВт зможуть бути введені в експлуатацію та розраховувати на підтримку держави тільки шляхом участі в аукціонах; 6) уряд зобов'язується до кінця 2021 року погасити заборгованість за невиплаченими «зеленими» тарифами [3].

Таким чином, якщо проаналізувати зазначені зміни в законодавстві, то можна побачити, що значно скорочується розмір «зеленого» тарифу, що був єдиним дієвим засобом стимулювання розвитку відновлювальних джерел в Україні донині. Натомість законодавець не пропонує альтернативних засобів стимулювання, хоча їх перелік, з огляду на досвід зарубіжних країн, досить розгалужений. Така ситуація загрожує повним припиненням розвитку відновлювальної енергетики в Україні.

Далі варто зупинитися ще на одному наслідку змін законодавства. Так, Директива ЄС «Про сприяння використанню енергії з відновлювальних джерел» визначає, що політика у сфері відновлювальної енергетики має бути передбачуваною й стабільною та уникати частих або зворотних змін.

Конституцією України визначається, що виключно законами України встановлюються правові засади і гарантії підприємництва. Частиною 32 статті 9-1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» визначалося, що держава гарантує застосування порядку стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії, встановленого на дату введення в експлуатацію об'єктів електроенергетики, в тому числі введених в експлуатацію черг будівництва електричних станцій (пускових комплексів). У разі внесення змін до законодавства суб'єкти господарювання можуть вибрати новий порядок стимулювання. Механізм підтримки проектів відновлювальної енергетики, відомий як «зелений тариф», складався в Україні з фіксованого «зеленого тарифу», коли держава встановлює на законодавчому рівні ціни, за якими буде викуплена енергія до 2030 року. Тобто визначення розміру «зеленого тарифу» слугувало гарантією стабільності підприємництва в Україні та законодавства для інвесторів відновлювальних джерел енергії (grandfathering provision).

Будь-яка держава має суверенне право забезпечувати свої публічні інтереси та змінювати законодавство, однак варто пам'ятати, що якщо держава змінює розмір тарифів в односторонньому порядку для вже працюючих електростанцій, це може бути розцінене інвесторами як порушення державою її гарантій щодо незмінних умов ведення бізнесу, які були надані на початок внесення інвестицій. Двосторонні угоди про захист інвестицій та Договір Енергетичної Хартії передбачають обов'язок держави дотри-

муватися справедливою і рівноправною режиму інвестицій. У міжнародній практиці це розглядається як принцип гарантії стабільності та незмінності умов здійснення інвестиційної діяльності.

Зміни законодавства мають відбуватися з урахуванням прав інвесторів, щоб не позбавити їх вартості інвестицій. В іншому випадку, інвестори мають право розраховувати на компенсації від держави. Прикладом наслідків ретроспективного зниження «зелених» тарифів є Іспанія, яка впровадила схожі законодавчі зміни під час «реформи» сектора альтернативної енергетики у 2010–2014 рр. У результаті проти держави ініційовані інвестиційні спори, більшість з яких вирішено на користь інвесторів. Міжнародне право вкрай негативно ставиться до ретроспективних змін, тому є великий ризик несприятливого економічного ефекту від зниження «зеленого» тарифу, а також ініційовання великої кількості інвестиційних арбітражів та судових розглядів. Отже, в цьому випадку може бути поставлене питання про неконституційність дій держави щодо встановлення гарантії здійснення підприємництва та прав інвесторів.

Крім того, відповідними змінами, тобто зменшенням «зеленого» тарифу без застосування додаткового механізму правового регулювання стимулювання відновлювальної енергетики порушуються положення законодавства щодо недобросовісної конкуренції на енергетичному ринку та встановлюються переваги для певної частини суб'єктів господарювання, а саме для суб'єктів традиційної енергетики, тобто Україна повертається на кілька років назад. Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», конкуренція як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають змогу вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку. Створення суб'єктів відновлювальної енергетики є забезпеченням конкуренції на енергетичному ринку. За даними регулятора (Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг), частка «зелених» електростанцій у виробництві електроенергії в Україні нині становить 8% порівняно із суб'єктами, що виробляють інші види енергії.

Стимулювання розвитку відновлювальної енергетики було пов'язане з енергетичною безпекою України та позбавленням від енергетичної залежності, а останні зміни в тому вигляді, в якому вони відбуваються, загрожують згортання будь-яких проєктів відновлювальної енергетики в Україні та знижують привабливість держави для іноземного інвестування.

З метою покращення ситуації та уникнення загрози знищення відновлювальної енергетики в Україні необхідним є створення ефективного механізму правового регулювання.

Дієвими стимулами для розвитку відновлювальних джерел енергії можуть стати податки на викиди, а у майбутньому поступовий вивід з експлуатації атомних станцій. Окрім перелічених вище засобів стимулювання, що використовують зарубіжні країни, можуть бути застосовані преференції для «зелених» в електромережі, а саме: 1) гарантоване та пріоритетне під'єднання до мережі нових потужностей відновлювальної енергетики; 2) пріоритет на передачу, за якого оператор мережі має забезпечити надходження усієї виробленої з відновлювальних джерел електроенергії в мережу; 3) виплата компенсації виробникам, коли генерацію з відновлювальних джерел обмежують у мережі.

Крім того, засобами непрямої підтримки є встановлення обмежень та додаткових зборів на традиційні види генерації, наприклад, екологічні податки.

Однією з форм екологічного оподаткування в усьому світі є так звані «зелені облигації». Вони є борговим інструментом, кошти від продажу якого спрямовуються на фінансування «зелених» проєктів екологічного спрямування, як нових, так і наявних. Основними емітентами таких облигацій нині виступають такі міжнародні фінансові організації, як ЄБРР, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк, Міжнародна фінансова корпорація, а також приватні корпорації (Unilever, Toyota). Зазвичай покупці таких цінних паперів – інституційні інвестори, що демонструють соціальну відповідальність свого бізнесу. Міжнародна Асоціація ринків капіталу (International Capital Market Association, ICMA) розробила Принципи зелених облигацій (Green Bond Principles, GBP). Відповідно до них можна виділити такі типи облигацій: 1) стандартні (Green Use of Proceeds Bond) – стандартне боргове зобов'язання з правом регресу до емітента, який зобов'язаний інформувати інвестора щодо напрямів вкладів; 2) облигації, забезпечені прибутком (Green Use of Proceeds Revenue Bond), – боргове зобов'язання без права регресу до емітента, кредитна позиція забезпечується прибутком від інвестиційного проєкту, про який інвестор має бути проінформований; 3) проєктні облигації (Green Project Bond) – інвестор несе прямий кредитний ризик фінансування певного проєкту; 4) секьюритизовані облигації (Green Securitized Bond) – боргове зобов'язання, забезпечене одним чи більше зеленими інвестиційними проєктами, що вже приносять прибуток [4].

В Україні цей процес має відбуватися у тісній співпраці з Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування, потенційними інвесторами, щоб створити як нормативно-правові, так і організаційні шляхи випуску зелених бондів. Такі фінансові інструменти в разі правильного цільового використання, оцінки ризиків спрямовані на розширення фінансування проєктів у сфері енергетики, зміцнення економічного потенціалу країни, подальшу інтеграцію в глобальне економічне середовище.

Особливою формою інвестування у відновлювальну енергетику та, відповідно, стимулювання її розвитку виступає створення різних форм спільного інвестування. Так, на увагу заслуговує розвиток механізму фінансування заходів у вигляді можливого трастового фонду на умовах грантового та кредитного фінансування.

Крім того, з'являються компанії, що генерують грошові кошти з групи активів, у цьому випадку сонячні проєкти, а потім виплачують назад інвесторам як дивіденди (наприклад, YieldCo). Основною їхньою перевагою є те, що вони публічні і, отже, можуть легко купуватися або продаватися, відкриваючи інвестиції у відновлювані джерела енергії для більш широкого кола ліквідних інвесторів, використовуються, щоб захистити інвесторів від регуляторних змін.

Але найбільш прогресивною формою в усьому світі нині є венчурне інвестування. Проблемою в Україні є відсутність механізму залучення інвестицій і привабливих умов функціонування венчурного капіталу. Незважаючи на ухвалені закони «Про інноваційну діяльність», «Про основи державної політики в області науки і науково-технічної діяльності», «Про наукову і науково-технічну діяльність», не знайдено оптимального національного джерела фінансування і методів підтримки нових високоризикованих підприємств [5].

Отже, венчурне підприємство – це мале підприємство, що створюється громадянами, які захоплені розробкою перспективної науково-технічної ідеї з подальшим перетворенням їх на сучасні технології та товари і бажають працювати без обмежень, властивих науковим підрозділам великих компаній, капітал отримують від венчурних фондів, крупних компаній, держави і мають право вільно розпоряджатися ним під час реалізації проєкту.

Венчурні фонди стали створюватися в Україні після прийняття Верховною Радою Закону України «Про інститути спільного інвестування». Проте в Законі йдеться лише про інвестиційні фонди, тобто інвестиції у вже існуючий бізнес або нерухомість. Законом України «Про інноваційну діяльність» процедура фінансової підтримки інноваційних проєктів передбачена тільки через надання кредитів чи передавання майна в лізинг. Така процедура здійснюється за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки. Крім того, термін «венчурний бізнес» вже протягом багатьох років зустрічається в окремих законодавчих актах України, проте ще й досі не надано визначення суті, функцій та принципів діяльності справжніх венчурних фондів і венчурних фірм [15]. Таким чином, законодавство України у сфері венчурного інвестування підлягає суттєвому вдосконаленню.

Ефективним різновидом корпоративного інвестування у сфері відновлювальної енергетики є створення енергетичного кооперативу. Енергопакет «Clean Energy for All Europeans» у країнах ЄС вже лімітує преференції у першочерговому підключенні енергокооперативів до мережі, адже вони стали повноправними конкурентами енергетичних холдингів (наприклад, у Німеччині вони генерують до 30% електроенергії з ВДЕ).

Енергетичні кооперативи мають, передусім, задовольнити власні потреби в енергоносіях, що виробляють, а надлишок – продати в мережу, використовуючи правила «зеленого тарифу». Особливо актуальним є створення енергетичних кооперативів у сільських громадах (особливо віддалених сіл), де є проблеми з постійним енергопостачанням. Так, використання ресурсів сонячного світла та біомаси для виробництва теплової та електричної енергії може стати новим джерелом отримання прибутку сільськими громадами.

Нині правове регулювання в цій сфері здійснюється законами «Про кооперацію» та «Про споживчу кооперацію», «Про електроенергетику», «Про теплопостачання», «Про засади функціонування ринку електричної енергії», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг». Необхідним є прийняття Закону України «Про енергетичну кооперацію», в якому має бути визначено зміст поняття «енергетичний кооператив» та його правовий статус, особливості господарської діяльності кооперативу та засоби державного регулювання.

На наш погляд, енергетичний кооператив можна визначити як споживче товариство, об'єднання громадян, які на основі добровільності членства та взаємодопомоги здійснюють спільне господарювання з метою виробництва або/чи транспортування, постачання електричної енергії і тепла, заготівлі енергетичної сировини та інших видів

діяльності щодо задоволення потреб членів кооперативу в енергетичних ресурсах та підвищення ефективності їх використання [6].

З огляду на те, що енергетичний кооператив є некомерційною організацією, тобто створюється без мети одержання прибутку, він має право на державну підтримку, що може проявлятися у формі, наприклад, особливого спрощеного режиму користування чи передання у власність земельних ділянок. Енергетичний кооператив здійснює діяльність на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та суміжних ринках, тому законом мають бути врегульовані особливості його функціонування: оприлюднення публічної інформації, звільнення від ліцензування, вільне встановлення тарифів, право на продаж енергії, виробленої з альтернативних джерел домогосподарствам. Доцільною також є розробка спеціальних кредитних пакетів для подібних проєктів для сільськогосподарських енергетичних кооперативів від банківських установ.

Висновки. Зміни в законодавстві щодо відновлювальної енергетики, що відбулися у 2020 році, значно скорочують розмір «зеленого» тарифу, який був єдиним дієвим засобом стимулювання розвитку відновлювальних джерел в Україні до теперішнього часу. Натомість законодавець не пропонує альтернативних засобів стимулювання, хоча їх перелік, з огляду на досвід зарубіжних країн, досить розгалужений. Така ситуація загрожує повним припиненням розвитку відновлювальної енергетики в Україні.

Міжнародне право вкрай негативно ставиться до ретроспективних змін, тому є великий ризик несприятливого економічного ефекту від зниження «зеленого» тарифу шляхом ініціювання великої кількості інвестиційних арбітражів та судових розглядів.

Крім того, відповідними змінами, тобто зменшенням «зеленого» тарифу без застосування додаткового механізму правового регулювання стимулювання відновлювальної енергетики порушуються положення законодавства щодо недобросовісної конкуренції на енергетичному ринку та встановлюються переваги для певної частини суб'єктів господарювання, а саме для суб'єктів традиційної енергетики, тобто Україна повертається на кілька років назад, що загрожує енергетичній безпеці країни.

З метою покращення ситуації та уникнення загрози знищення відновлювальної енергетики в Україні необхідно створити ефективний механізм правового регулювання шляхом встановлення податків на викиди, преференцій для виробників відновлювальної енергетики, обмежень та додаткових зборів на традиційні види генерації, наприклад, екологічних податків («зелених» облігацій, наприклад). Крім того, важливим є подальший розвиток інститутів спільного, венчурного інвестування, а також енергетичної кооперації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Святненко А. Отримати свою частину «зеленого» пирога. *Дзеркало тижня*: вебсайт: URL: <https://zn.ua/ukr/>
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 21.07.2020 р. № 810-ІХ. *Урядовий кур'єр*. 2020. 29 серпня.
3. «Зелений» тариф урезали. Что именно изменила Рада и кого это касается? *Економічна правда*: вебсайт: URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/07/21>
4. Сергій Ягнич. Европа идет на «зеленый»: что такое green bonds и когда их ждать в Украине. *Белый воротничок*: веб-сайт: URL: <http://www.forex.ua/analitika/>
5. Андрейченко А.В. Венчурне фінансування як один із основних чинників екологізації виробництва в регіоні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2010. № 38. С. 15–21.
6. Кузьміна М.М. Правове регулювання створення та функціонування енергетичних кооперативів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 40–45.